

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-VIII

BÜTÜN YÖNLERİYLE
YAHUDİLİK

(ULUSLARARASI SEMPOZYUM)

18-19 ŞUBAT 2012

Ankara-2012

TÜRK HALK İNANIŞLARINDA EKMEĞİN YERİ VE KARAY EKMEĞİ

Dr. Yaşar KALAFAT*

GİRİŞ

Biz bu bildirimizde; halk inanç kültürümüzde ekmeğin yerine işaret ederken, Türk kültür coğrafyasının muhtelif bölgelerinden derlenilmiş bilgileri hayatın geçiş dönemlerine göre, doğum evvelinden başlamak suretiyle sıralayarak ele alacağız. Ekmeğin bereket, rızık, geleceği tahmin, ant, saç, korunma, sağaltma gibi alanlardaki yerine işaret edeceğiz. Bu arada Karay Ekmeği'ne dair de bilgi verip halk tefekküründeki ekmeğin yerini inançtan hareketle belirlemeğe çalışacağız. Ekmeğin Türk kültür coğrafyasındaki yerini çeşitli Türk kültürlü halk kesimleri itibariyle anlatırken ekmeğin etrafında oluşan kùltte Karay Türklerinin yerini de açıklamaya çalışacağız.

METİN

Türk kültürlü halklarda ve bilhassa Anadolu'da "ekmek", "ekmek yemek" genel anlamda yemek, yemek yemek anlamında kullanılır. Sabah ekmeğini yemiş olmak kahvaltı yapmış olma anlamına gelir.

Türkistan'da balanın beşiğine baladan evvel **ekmek** konulur. Bala beşiğe konulacakken bu ekmeğin alınır ve bir **köpeğe** verilir. Böylece hayvanın karnı doyurulmuş olur. Bu bir sadaka, yani saçıdır. Bu uygulama Suriye ve Irak Türkmenlerinde de vardır. Ortodoks Tatar Türklerinde korkulacak rüya görenler hayır işleme adına keza köpeğe ekmeğin verirler.

* Araştırmacı, Yazar.

Alanya'da Hidrellezde **Pilavinna çöreği** yapılır. Bu bir **göç aşığıdır**. Yayladan dönen diğer Türkmen komşulara da ikram edilir. Bunlar, insanlara ve hayvanlara yapılmış saç karakterli uygulamalardır.

Şam yöresi Türkmenlerinde, Türk kültür coğrafyasının diğer halklarında olduğu gibi ilk dişi için çocuğa hedik yapılır. Komşuları, ikramı yapılan hedik tabağını boş göndermezler. Çocuk için tabağa çeşitli hediyeler koyulur. Hayr işlenir, dua yapılır. Bu yörede ayağını kendi gayreti ile yere basabilen çocuğu kutlamak için dostlarına **un** ve **buğday** gibi ekmek malzemeleri gönderirler. Bu tespit de keza saç mahiyetlidir.

Anadolu Türk kültür coğrafyasında **Köstek kesme** olarak da bilinen toyda, ayağını basmada veya adım atmada zorluk çeken çocuklar için özel bir ekmek türü olan **köstek ketesi** yapılır. Bu **kete** veya **simitin** yörelere göre değişen isimleri vardır. Iğdır ve Ağrı ketelerinin hazırlanmalarında bazı farklılıklar gösterirler. Çocuklar bunları yiyip sevinmek suretiyle dua etmiş oldukları söylenilebilir. Antakya'da yürümesi gecikmiş çocuklar bir kulaklı leğenin içine alınan çocuklar kapı kapı dolaştırılıp hep bir ağızdan;

"Ayaksızım ayak ver,
İki kıcıma dayak ver
Allah'tan ayak

Demirden dayak" derler. Bu uygulamada da sevindirilen çocuklara ekmek saçısı yapılmıştır.

Türk kültür coğrafyasının Özbekistan gibi bölgelerinde çocuk adım atmaya başlayınca, çocuğun ayaklarına **ip** bağlarlar. Çocuk yürüyünce özel yapılmış **ekmek**, ayaklarının arasından geçirilir. Diğer çocuklar o ekmeği kaçırap birlikte yerler. Böylece büyükler ve çocuklar mutlu olurlar, şenlik, şamata başlar.

"Bana ilk kadem koydun.
Canım, küçük balacan
Yollarım aydın olsun
Her zaman nurlu olsun".

gibi parçalar okunur. Bu uygulama da bir köstek kesme türüdür.

Anadili Kürtçe olan Heloyi Türk aşiretinde ayağı basmayan çocuk **kalbura** konur bu hali ile 7 ev gezdirilip yumurta toplanılır. Bu esnada “baş gelip ayak istir” denir. Bu **yumurtalar** çocuğa yedirilir.¹ Bu uygulamada ekmeğin saçı- sı yerini yumurta saçasına bırakmıştır.

Anadolu’da yürümeyle ilgili olan “**köstek kesme**” gibi ilk tırnağın kesilmesiyle de ilgili “**köstek kırma**” tatbikatı vardır. Zira’da bebeğin tırnağı ilk kesileceği zaman, bebek evin dışında bir alana çıkarılır. Kucağına, içerisinde leblebi-fındık-fıstık-şekerler, keteler pastalar ve çörekler olan bir sepet konur. Orada toplanan gençler, verilen işaret üzerine koşuşurlar, çocuğu kucağına alan ilk genç, çocuğun tırnağını keser ve hediye alır, diğerleri de çerezden yerler.

Özbekistan’da Buhara ve Semerkant’ta bebeğin tırnağı kesilmeden çocuğun eli **ekmek** yapılacak **una** batırılır ise, bebeğin rızıklı olacağına inanılır. Bazı yörelerde gelinin eli bereketli olsun diye yeni evine ilk geldiği gün onun eli **una** batırılır. Bebeğin dişi çıktığı zaman “dişi çıktı” denilmez. “Birinci çıktı” denir. Bu esnada aileden çocuğu kucağına alan “goş (et) getirin, dişlesin, nan (ekmek) getirin yesin” diye kafiyeli tekerlemeler yapar, türküler söyler.

Anadolu’da bebeğin tırnağı kesilmeden çocuğun eli babasının cebine sokulur ve oradan para alması sağlanır. Böylece çocuk büyüdüğü zaman elinin bereketli olacağına inanılır . Babanın cebinde olduğuna inanılan bereketin bu uygulama ile çocuğa geçeceğine inanılır.

Özbekistan’ın birçok yerinde çocuğun yastığının altına yaşlı kimseler tarafından **ekmek** ile birlikte **ayna** ve **bıçak** konulur. İnanca göre bıçak konulması ile çocuğun çakı gibi keskin bir koyuncu olacağına, konulan bıçağın ömür boyu çocuğu koruyacağına, koyun soyması/keşmesi için bu bıçağın sürekli onun belinde olacağına, aynanın ona güzellik ve baht açıklığı sağlayacağına, ekmeğin ise onun ömür boyu rızıklı olmasına işaret ettiğine inanılır. Bu bulgudaki ekmeğin geleceğin teminatı içeriklidir.

Bu kapsama girebilecek bir uygulamada Doğu Anadolu’da bazı yörelerde yapılır. Tırnağı ilk defa kesilen çocuğun eli ekmeğe dokundurulur veya **una** batırılır. Amaç çocuk büyüyünce helal kazanıp helalinden yemesidir.

1 Kaynak Kişi; Kutbettin Baykar

Bereket çocuk bağlantılı bir inanca göre **hamur** yoğrulurken çocuklar hamura ellerini sürmemelidirler. Sürerlerse hamurun bereketinin kaçacağına inanılır. Hamur erkek çocuk bağlantısının altında, hamurla uğraşmanın kız çocuklarına has olduğunun düşünülmesinden kaynaklanmış bir zihniyet olmalı. Kız çocuğu hamurla uğraşırken ev hanımlığına alıştırmış olunur. Döneminin şartları itibariyle erkek çocuğu hamura elini daha haylazca süreceği belki daha az temiz olacağı veya hoyratlığı sonucu etrafa sıçratacağı için bereketle ilişkilendirilmiş olabilir.

Anadolu Türk kültür coğrafyasının orta ve doğu kesimlerinde hamur yapılırken yumuşak hamur parçası tandıra atılır. Hamur tandırda şişerse hamile hanımın oğlu olacağına, şişmezse kızı olacağına hükmedilir.² Hamile hanımın bebeğinin cinsiyeti anne adayının göbeğinin alacağı şekle göre tahmin edilirken bu bulguda da keza şişkin olma veya olmama esas alınmıştır. Bu uygulama da hamurdan hareketle fal bakma olayıdır.

Türkistan'da anne, yavrusuna **süt** verirken **tandır ekmeği**ne tereyağı sürer ve onu ısıtır, daha sonra bu yağlı ekmeği ev halkı bölüşüp yerler. Böylece annenin sütünün bol olacağına, çocuğun **rızklı** olacağına, diğer çocuklar gibi onun da koşup oynayabileceğine inanılır. Bu uygulamada da bize göre gizli bir saçı inancı vardır. Ev halkı ile paylaşılması sağlanan yağlı ekmeğin onların nefsine karşı anneyi korumuş olmaktadır.

Özbekistanda Türk sünnet düğünleri muhtelif bölümlerden oluşmuştur. Bunlar; Toy Hazırlığı, Toy Daveti, Tandır Kurma-Nan Yapma, Havuç Doğrama, Pilav Hazırlama, Kur'an Hatmi, Çıpkan (Sünnet-Sünnetçi). Bunlardan bilhassa "**Tandır Kurma**" ve "**Nan Yapma**" ekmeğe ilgilidir.

Ağrı çevresinde, evlenme çağına giren kızlar, Hıdrellez'de **gillik / tuzlu ekmeğe** yapıp görebilecekleri bir bacanın üstüne bir parçasını bırakırlar. Bir karga tarafından ekmeğin alınmasını bekleyen kızlar, karganın gidiş istikametine göre, evlenecekleri kişinin belli olacağına inanırlar.³ Kız, hazırladığı tuzlu ekmeğin bir parçasını kendisi yiyip, su içmeden ve kimseyle konuşmadan yatarsa, rüyasında evleneceği erkeği göreceğine inanır. Uygulamanın tilsiminin

2 Kaynak Kişi; Şükran Akyürek

3 N. Tan, a.g.m.; Ali Haydar Dede Kurban, Zazalar'da Şölenler ve Törenler, Ankara, 1994, s.17; B. Kocadağ, Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi, Yalova, 1987, s. 10.

bozulmaması için kız, gördüğü rüyayı sadece annesine anlatabilir.⁴ Evlilik dönemi ile ilgili bu uygulama bir ekme türünden hareketle geleceği tahmin etme içeriklidir. Bu uygulama Cizre ve Artvin'de bazı küçük farklılıklarla yapılır.

Cizre'de de Hidrellez'de tuzlu gıdık/gillik yenir ve böylece sağlığa, berekete kavuşulacağına, bekâr kızların kısmetinin açılacağına inanılır. Tuzlu ekme inancı coğrafyanın bu kemsinde de görülebilirken uygulamada içerik biraz mahiyet değiştirmiştir.

Geleceği rüya görerek yorumlama biçimlerinden birisi de Artvin yöresinden tanıdığımız "Tuzlu bokol" uygulamasıdır. Bu gelenek Azerbaycan, Kuzeydoğu Anadolu ve Kuzey Irakta, Ağrı'da olduğu gibi "Tuzlu Glik/Gillik" olarak bilinir. Nevruz/Yeni günde yapılır ve uygulaması biraz farklıdır.⁵ Tuzlu bokol uygulamasına göre gelecekteki eşini merak eden erkek veya kızlar yalnız veya grup olarak çok tuzlu elma büyüklüğünde olan ve tuzlu bokol olarak bilinen ekmeği yer ve keza hiç konuşmadan yatmaya giderler. Bu amaçla süpürge de yararlanır.⁶ Ardınuç'ta ise kargalar için Hidrellez'de dama **tuzlu hamur** korularak, onların uçuş istikameti, gelecekteki eşin yaşam bölgesi tahmin edilmeğe çalışılır.⁷

İran Türkmenlerinde gelin eve gelince, bir siniye lavaş olarak bilinen açık ekme, tandır ekmeği sıralanır ve yeni gelinin onları toplaması istenir. Bu uygulama ile gelinin elinin ileride bereketli olacağına inanırlar.

Karay Türklerinde **Orak Toyu** uygulaması vardır. Karay inançlı halkın hepsinin katıldığı bereket içerikli bu toy sonbaharda yapılır. Toplanan başaklardan daha ziyade buğday başaklarından bir demet ve ekin çelengi yapılır. Bu çelenk Kenasaya getirilir ve orada duvara asılır. Ekin çelengi mabedin duvarında bir yıl asılı kalır. Her yıl bu uygulama mahsulün bol ve bereketli olması

4 Görülen rüya ile sevgiliyi tahmin etmenin veya rüyadan hareketle sevgili ile bağ kurmanın farklı yöntemleri de vardır. Sevgilisini rüyasında gören âşık yastığının altına ayna koyar. Bölgenin bazı kesimlerinde de rüyayı gören taraf niyetlenerek yastığını ters çevirerek âşığının da aynı rüyayı görebileceğine inanılır.

5 Yaşar Kalafat, *Kuzey Azerbaycan Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri, Dini Folklorik Tabakalaşma*, Ankara 1998

6 "Uzun saplı bir süpürgeye binerek muayyen evlerin etrafında tur atar veya tavaf edencesine 7 defa dönmeli 2 rekât namaz kılmalı ve hiç su içmemelidir. Bütün bunlardan sonra evleneceği kızı veya erkeği rüyasında ona su verirken göreceğine inanılır." Taner Artvinli a.g.e.

7 Ülkü Önal, "Ardınuç Folkloru", Özel Ülkü Önal Arşivi"

amacıyla yapılırdı. Yapılan toyda ekmekler ve yemekler pişirilir ve toplu halde yenilirdi⁸. Türk kültürlü halklarda ekmek bereket inanç ilişkisi ekmeğin başaklık döneminden başlamaktadır.

Orta ve Doğu Anadolu'da gelin, oğlan evine gelince kaynana ile karşılıklı oynatılır. Kaynana **ekmek** takılı bir **oklavayı** iki ucundan tutup gençlere verir. Bu ekmekten yiyen bekârların kısmetlerinin açılacağına inanılır. Böylece ekmek saçısı yapılarak geleceğin belirlenmesi amaçlanmış olmaktadır.

Azerbaycan Avşarlarında bereketi celp etmek için toyda bey/damat gelinin başına **çörek/ekmek** kırar, bekâr kızın kısmetinin açılması için imamzadelere nezir sofrası nezir eder başına **Sofra Bezi** silkelenir. Aynı uygulama körpesi olmayan/ çocuğu olmayan anne için de yapılır. Yağmur bereketi için dua edilmek üzere Hacı Karaman Piri'ne gidilir. Burada kesilen kurbanın kemikleri doğuya doğru atılır ve etin pişirildiği kazan **ters** çevrilir. Anadolu halk Türkçesinde ekmek kırmak, aynı ekmeği paylaşmak anlamında da kullanılır. Tuz-ekmek hakkı gibi bir anlam ifade eder.

Sofra etrafında Türk kültürlü halklar arasında geniş bir kültür ortamı oluşmuştur.⁹ **Sofra Bezi, Sora Tahtası, Sofra takımı, Sofrası Açık olmak, Sofrayı küstürmek** ekmek merkezli inançlardır. "Oğul babadan öğrenir Sofra açmayı, Kız anadan öğrenir nakış yapmayı" denir. Çeşitli sofra duaları da bu bütünün bir parçasıdır.¹⁰

8 Yaşar Kalafat, "Karay Halk İnançları II", Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I.C. Berikan, Ankara 2007 s.189-197

9 Lazlarda da diğer Türk kültürlü halklar gibi hayatın muhtelif dönemlerinde vesileler yaratılıp kansız kurban olarak bilinen saçılar yapılır. Düğün anında yakın komşuların yardımı ile misafirlere yemek verilir. Bazıları bahşiş alabilmek için yemeği engellerler. Buna "sofra bağlama" denir. Ayrıca damat sofraya oturduğunda sofra, arkadaşları tarafından bağlanır. Kaynana sofra bağının açılması ve damadın yemek yiyebilmesi için bağlayanlara bahşiş verir. Kız oğlan evinin eşliğinden içeri girmeden evvel tatlı dilli olsun diye eli bala sokulur ve sağ elinin parmaklarını kapının başına sürerken zengin olsun diye de başına bir bez gerilip para dökülür ve paraya oradakiler bilhassa gençler kapışırken onun uğur olduğuna inanılır. Kız tarafından birisi gelini eşikten içeri sokmak istemez, kapıyı açmak için bir şey ister ve alır. Buna "Kapılık İstemek" denir. Bütün bunlar düğün münasebeti ile yapılan saçılar olup, bir anlamda sevinci paylaşma, hüsumeti önleme, hayır hasenat kapsamında uygulamalardır

10 Elham dedik

Soframı gedik
Sanki biz de yemek yedik
Ev sahibi zalim idi
Daha getir diyemedik

Un eleği ve ekmek kırıntılarının dökülüp çiğnenmesini önlemekte kullanılan **sofra bezinin** yanısıra muhakkak **süpürge** de konulur. Bunlardan ilk ikisinin ekmeği temsil ederek Türk kültürlü halklarda bereketi simgeledikleri bilinmektedir. **Oklava** bağlantısı da hatırlanınca, süpürge'nin de **bereket** anlamında bir fonksiyonu mu vardır?

Sofra bezi Türk kültürlü halklarda bereketin simgelerindedir. Ekmek kırıntısının yere dökülmesi istenilmez ve sofraya bezi bunu sağlayan bezdir. Sofra bezi gece eşikten dışarı silkelenmez, cinler rahatsız olur ve bereket gidebilir. Avşarlardan yapılmış olan bu tepitle bu konulu veriler zenginleşmiştir.

Gagavuzlarda da gelin baba evinden çıkınca başına ekmek kırılır. Bu ekmeğin parçalarından oradaki herkese verilir. Gençler bu ekmeği bahtları kısmetleri açsın diye alırlar. Böylece gelinin de ekmek gibi kabaran artan lezzetli ve bereketli olması temenni edilmiş olur. Ekmekten tadan herkes yeni çiftler için dua eder.

Muş'ta, evlenme çağı geçen kız, kısmetinin bağlı olduğuna inanır. Eğer bu kız, arka arkaya üç **çarşamba**, bir **oklava** alıp, oklavayı ata biner gibi iki bacağı arasına alarak minareye çıkar ve orada şerefeden, üç kere "Kırnavınız ve âdetiniz batsın, it babalılar" diye devir yaparsa, o kızın **kısmeti** hemen açılır ve istemeye gelirler, diye inanılır. Bu pratikte genç kızların **oklavaya** at gibi binmeleri kamların ayin sırasında kullandıkları sembolik **tahta ata** benzemektedir. Her iki harekette de göğe doğru bir çıkış olması da dikkati çekicidir.

Sadaka verilirken "başın gözün sadakası olsun" denir. Ancak daha ziyade verilecek sadaka para ve bilhassa **ekmek** ise ilginin başında **tavaf** ettirircesine dolandırılır.

Balkan Türk kültür coğrafyasında da nazar değdiğine inanılan çocuğun tedavisi için **çörek otu** ve **tuz** birlikte ateşe atılarak tütsü yapılır. **Çörek otu** ateşte sıçrarken nazarın çıktığına inanılır.¹¹

Ali için veli için
Dağda gezen **börü** için, deli için
Sizinkiler durur iken
Bizinkilerin ruhu için
Fatiha

11 Yaşar Kalafat, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları VII**, Berikan, Ankara, 2007, s.138

Halaç Türklerinde evin bereketi için ufak bez torbalara **üzerlik** ve **çörek otu** konularak saklanılır. Bu uygulama şimdilerde bez torba yerine ufak cam şişeler kullanılarak yapılmaktadır. Bu toplumda gelin oğlan evinin önüne gelince üzerlik yakılır.¹² Yozgat'ın Halaçlı Türkmenlerinde gelinin annesi kızı evden çıkarken ona **tuz** ve **çörek otu** verir.

Doğu ve Orta Anadolu'da Al karısına uğrayan kadının vücudu ağırlaşır, sıtmal gibi titrer, ne yaptığını bilmez, sürekli çocuğu kan içinde imişçesine görür. Tedavisi için ocaktan getirilmiş **çaput**, **kül**, **köz** ve **tuz** hasta kadının banyo suyuna katılır. Tuz hastanın ekmeğine ve çaput da yastığının altına konur. Ayrıca ocaklının muska yazdığı da olur. **Al Ocağına** doğumun kolay geçmesi için de gidilir ve ocaktan aynı şeyler alınır. Alınan çaput loğusanın yastığının altına dikilir. Sancısı ağır olur ise **tuz** yalattılır. Tuz ve **ekmek** ise doğacak bebeğin kundağına konur.¹³

Anadolu Türkmenlerinde kız isteneceği zaman evde bazı düzenlemeler yapılır. Alikan aşiretinde ocağın, ekmeğin tandırının yanar olmasının özel önemi vardır. Kız istenilmeye gelindiğinde herkes ocağın etrafında toplanır ve ocak bütün gece yanar halde tutulur. İkramlar ocağın etrafında yapılır.

Doğu Anadolu'nun orta bölgelerinde, gelin attan inip eve girerken, gelinin eline bir **şişe** verilir, gelin, bunu eşige hızla vurup kırar, sonra ona **yumak bir hamur verilir**, gelin bunu da kapının başucuna yapıştırır. Eğer ilk vuruşta şişe kırılmaz, hamur yapışmazsa gelin küçümsenir, beğenilmez, ayağının uğursuzluğuna hükmedilir. Gelinin geleceğini tahmin anlamında bu uygulama aynı zamanda bir **faldır**.

Bayır-Bucak Türkmenlerinde de keza gelin evin eşiginden girmeden evvel kapının söbesine **atabe** diye bilinen bir **hamur** yapıştırılır ise, gelinin o eve **bereket** getireceğine inanılır.

Anadolu'nun bazı Türkmenlerinde gelinin ayağı yeni evine **bereket** getirmesi için, ayakkabısının içine **buğday** konulur. Antakya'da içerisinde gelin giydirilmek üzere kenarları derin bir **hamur** veya çamaşır leğeni bulunur.

12 A.g.e. s.328-329

13 Ergin Doymuş, *Her Yönüyle Kangal*, Sivas, 1999, s.122

Türkiye’de ve Türkistan’da da olduğu gibi Balkan ve Ortadoğu Türklüğünde de gelinin başına saç yapılır. Çeşitli kuru meyveler, şekerler ve bozuk para serpilir. Çocuklar bunları toplamak için sevinçle koşuşurlar. Amaç gelinin hayır dua alarak bereket getirmesini sağlamaktır. Gelin saçısında ekmek atılamayacağı için ekmek bulunmaz ama saçıda **buğday** da serpilir.

İnanç uygulamalarındaki karanlık ve ışık olma halleri gün/güneş kültü ile bağlantılı olmalı.¹⁴ Beydilli/ Bekdik Türkmenlerinde gece vakti evin eşliğinden dışarı, ateş, tencere, kazan, acı, ekşi, turşu ve bu arada **hamur** da verilmez. Verilmesi halinde veren evden cenaze çıkacağına inanılır.¹⁵ Bu örnekte ekmeğin mayası olan ekşi hamur gelecekte bilgi verebilen konumundadır.

Hamurun gece verilmeyişi mayalanabilir olması ile izah edilebilir, akşamdan sonra eşikten dışarı çıkarılmayan ve bilhassa sınanmamış komşuya verilmeyen nesnelere bir kısmı yoğurt, sirke, yumurta, **hamur** gibi mayalanarak artan veya mayalanarak oluşan yiyeceklerdir. Acı olan nesnelere od/ateş verilmeyişinin sebepleri belki dolaylı bağlantılıdır ancak izahları farklıdır.

Bayır-Bucak Türkmenlerinde “**Tandır Gelen**” inancı vardır. Tandıra ekmek pişirilirken bu esnada tandırın olduğu yere gelene mutlaka pişirilen ekmekten ikram edilir. Aksi halde, gelenin nefsinin pişirilen ekmekte kalacağına inanılır. Pişirilen bir yemeğin veya yemek sofrasının üzerine gelene ikram yapılması ve bunun nefisle ilgili boyutu Anadolu’da da vardır. Kars’ta “**gözü içinde kalır**” denir. Ayrıca küçük çocukların, aç olanların ve hamile kadınların nefsinin daha fazla olduğu düşünülür. Küçük çocukların imrendikleri şeyi yemeye özendirmek için “**ye yoksa çükün düşer**” denir. Ayrıca Türk halk inançlarına göre tamah kişinin gözünü kapatır.

Balıkesir’deki Gelin Ekmeği inanç ve uygulama Doğu Anadolu’nun bazı bölgelerinde de vardır. Dolaşma ekmek ile yapılır ve bu ekmeğe “**gelin ekmeği**” denir.

Kars çevresinde ölü evinde yapılan ikramın adı, **Can aşısı, ölü yemeği**dir. Farklı isimlerle ve değişik uygulama biçimleri ile yaşatılan bu inanç ölünün

14 Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları İzleri*, Ankara 1999, 3. Bsk. Ankara (Master tezi)

15 Dr.Ali Sayar, a.g.e.

üçüncü, yedinci ve elli ikinci günlerinde tekrarlanır. Üçüncü günde mezara hizmet edenlere verilen yemeğe “kazma ekmeği” denir. Ölü gömüldükten sonra mezara su dökülür.¹⁶ Bu uygulamalar Anadolu¹⁷ ve Türkmenistan Türk dünyasında¹⁸ olduğu gibi diğer Türk kültürlü halklar arasında da yaşamaktadır. Türkmenistan’da da ölünün 3, 7, 40 ve 52 si yapılır, Kuran okutur bol sadaka verilir ise, hayırları işleyenin rüyasına ölünün iyi gireceğine inanılır. Türkmenlerde kel bir kimsenin bol sadaka verilmesi halinde öteki dünyada bu sadakaların saç olarak karşısına çıkacağına inanılır. Ölünün muayyen zamanlarda dini bir uygulama olarak yemekle anılması, onun öldükten sonra da, ruhu için bir şey yapılması gerektiği, yani onun bir yerlerde hayır hasenat beklediği inancının bir sonucudur. Bunun çeşitli örneklerine rastlayabiliyoruz.¹⁹ Geçmişte kapılara dilenmek için gelen fakirlere sadaka niyeti ile ve özel hallerde kedi ve köpeklere sevaptır niyetiyle verilen ekmeğe de bu türdendir.

Türkmenistan’ın Göklen Türkmenlerindeki ölüm merkezli hayır hasenat işlemlerini Anadolu Türk kültür coğrafyasından da çeşitli örneklerle karşılaştırabiliyoruz. Amucalar Bektaşi Türk aşiretinde mezar kazımında çalışanlara ırmık helvası, söğüş pişirilmiş bir horoz, peynir, ekmeğe gönderilir, buna “mezarlık ekmeği” denir.²⁰

Gagavuz Türklüğünde ölünün 9. ve 40. gününde cemaate bir tabak koliva ve Kolaç diye bilinen bir ekmeğe verilir.²¹

Halk inançlarında “rüyada ekmeğini yanar görmek” de ölümü temsil eder, yanar haldeki ekmeğe, ölümün simgesidir. Hamuru ekmeğe yapan od/ocak bereketi, mutluluğu simgelerken, ocak o hamur yakılmış şekli ile gösterilir ise yası, bitişi göstermiş olur.²²

16 Mustafa Turan a.g.e

17 Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1971, s.65-75

18 Kurban Cemal İlyasova, *Türkmen Halk Urum ve İnançları*, Aşkabat, 2005, s.182-192

19 Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1971, s.65-75

20 Ali Akta, a.g.e.

21 Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnançlarında Ekmeğe ve Gagavuzlarda Ekmeğe Kıırma Geleneği” <www.yasarkalafat.info>

22 Kolların göğüste çapraz bağlanması yetim kalınacağı şeklinde yorumlanır, doğru bulunmaz. Acının dışarıya vurulmasında aşırıya gitmek isyan sayılır, günah olarak kabul edilir. Kişiyi rüyada ölmüş görmek ise, onun uzun ömürlülüğü olarak yorumlanır. Saç yonmadık abartılı ağıt yoktur ve saç Türk halk kültüründe bir koddur. (Kalafat, 2006:308-314)

Anadolu'da kutsiyet atfedilen kurban eti, aşure, kandil simidi hazırlanırken Fatiha okuyan aileler vardır. Iğdır'da semeni ve aşure hazırlanırken Bayburt, Ağrı'da ve Muş'ta kurban eti kavrulurken fatiha okunur²³ Semeni mevsiminde ve usulünce **buğday** göyertmektir.

Urfa ve yöresinde, ölü çıkan evin/ölünün çıktığı evin mensupları, komşu ve akrabaları onun adına **helva** ve **tuz** dağıtırlar. "Tuz-Ekmek hakkı" Türk halk inançlarında önemli bir yer tutar. Gürcistan Karapapak Türk halk inancına göre Narahat ölü (rahatsız ölü) hortlayabilir. Hortlamanın önüne geçmek için, ruhuna helva çalınır (kavrulur). Kurban kesilir ve hayrat verilir. Hayrat çok kere **ekmek** olur.²⁴ Güney Azerbaycan'da şehitliklerde hayrat niyetine dağıtılan helva özel olarak tuzlu yapılır.

Amucalar toplumunda, mezarlıkta işler bittikten ve toplu halde cenaze evine gidilince; **can aşı** olarak şeker, bisküvi gibi şeyler dağıtılır. Ölü evinde kurban helva, pilav, hoşaf ve diğer yiyecekler hazırlanıp taziyeye gelenlere ikrâm edilir. Buna "**ölü aşı**" denir. Bektaşî tarikatına girmiş kişi "**Nasip Kurbanı**" nı sağlığında kesememiş ise, onun kurbanı kırkı çıkana kadar kesilir.²⁵

Anadolu'da ölü yemeğine "**Kı**", "**Kırk Ekmeği**", "**Kazma Takırtısı**", "**Ölünün Kırkı**", "**Kırk Yemeği**", "**Can Aşı**", "**Zıkkım Yemeği**", "**Can Helvası**", "**Ölü Ekmeği**", "**Kazma Kürek Helvası**", "**Hayat Yemeği**", "**Ölü Aşı**", "**Yiyeceğini Ekmek**", "**Hayırlı Vermek**" gibi isimler verilir.²⁶ Atmalı Aşiretinde cenaze gömüldükten sonra verilen yemeğe "**Tavır Ber**" veya "**Kazma Kürek**" denir.²⁷ Malazgirt'te "**Ölü hayratı**" her yıl son baharda verilir.²⁸ Halk inançlarımızda aş dökmek, helva ile bağıntılı olmakla beraber ayrı bir konudur. Ekmekle bağlantısı her ikisinin de pişirilince koku çıkarmış olmalarında aranılabilir.

23 Yaşar Kalafat, "Rodos 'ta Türk Halk Kültürü" Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan, Ankara 2004, s.395-418

24 "Rodos Türklerinde ev aşuresi yapılırken Aşurenin suyuna sıra tuz atılmasına gelince akraba olan herkes kazana bir tutam **tuz** atar ve atarken 1 Elham 3 İhlas okur.. Karıştırılırken de bir baş Yasin okunur. Anadolu ve Azerbaycan Türklerinde helva kavrulurken Fatiha okunur. Yaşar Kalafat, **Baku-Ceyhan Kültür Hattı** Ankara 2000 s.130

25 Aktaş, 1999: 74-84

26 Sedat Veyis Örnek, **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara 1971, s.89

27 İ.Uçar, **Tarih Kültür ve Folkloru ile Atmalı Aşireti**, Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bilimi Lisans Tezi, Elazığ 1989

28 M.Polat **Malazgirt ve Yöresi**, Lisans Tezi Elazığ 1988 s. 87

Türk kültürlü halklardan Buryat'ların inancına göre ölen insanların ruhları dağlara gider ve dağlarda saklanırlarmış. Bu dağlara her tülü yemek ve ekmek saçısı yapılır.

Tunceli ve yöresinin Alevi inançlı Müslüman halkı **Gündüz Baba Dağı**'na yemin ederler. O yörede çok sayıda kutsal dağ vardır. Bingöl'ün Alevi inançlı Müslüman Zaza halkında da, ekmeğe, kutsal dağlara yemin ve dua etmek vardır ki, Ekmek üzerine yemin etmek Türk kültür coğrafyasının diğer kesimlerinde olduğu gibi incelediğimiz bölgede Muş, Van, Bitlis, Ağrı, Iğdır, Kars ve Ardahan'da da vardır.²⁹

Ölen kimsenin ruhunun ilk 40 gün evini odasını her akşam ziyaret ettiğine inanılır. Daha sonra bu ziyaretler Cuma gecelerinde olur. Bu itibarla ölü- nün odası kırk gün aydınlatılır, odasında **tütsü** yapılır. Türkmenistan'ın Gölken Türkmenlerinde ölümü takip eden günlerde Perşembe günü ikinci namazın- dan sonra yemek ve **ekmek kokusu** çıkarılması gerektiğine inanılır. Ölen şa- hısın bu kokuya geldiği inancı vardır. Bu günlerde özellikle Kur'an okunmasını beklediklerine inanılır.³⁰ Türkmenistan'da **tütsü** yaparak fenalıklardan korun- mak hayatın her dönemine girmiştir.

Hıristiyan inançlı Tatar Türklerinde ölmüş yakınına **rüyasında** gören kimse, bir kaza geçiren kimse köpeğe **ekmek** verir. Bu toplumda yeni eve sa- hipleri girmeden evvel evde dolaştırılan **kediyeye** de ekmek verildiği olur. Bazı yörelerde de **baykuşu** damdan kovan aile ona ekmek de verir. Bu bir hayır işleme biçimidir.

Aras vadisinde hayvanlara verilmek suretiyle hayır işlenen ekmek türü yiyeceklere hayrat kemiği veya hayrat tikesi denir. Sevinmeğe yol açan her dav- ranış, her saçı hayrattır. Bu durum yörenin sözlü kültürüne "Hayrat kemiği ile it kökelmez" şeklinde yansımıştır³¹.

Nahçıvan türk kültür bölgesinde köpek kuduz olmuş ise, evin hayatına yılan, baykuş gibi zararından kaçınılan hayvanlar gelmişlerse, ev sahibi onların önüne tuz-çörek/ekmek koyar ve "Seni ant veriyorum, yemin ettiriyorum bu

29 Yaşar Kalafat, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları**, Berikan yayınları, An- kara, 2006, s.211-225

30 İlyasova 2005: 182-192)

31 Zeynelabidin Makas "Atasözü, Deyim, Alkış ve Kargışlarda Yemek-İçmek" VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Şempozyumu, 04-07 Ekim 2011, Bitlis

helal ekmek ve tuza bu kimselere zarar vermeden buralardan git” derler.³² Tuz ve ekmeğe inanlar hayvanları da yemin ettirirler.

İran Avşar Türklerinde **Çarşamba Hatun** inanç ve uygulaması vardır. Çarşamba Hatun’un evlerin içine girmekle o evlere mutluluk ve bereket getireceğine inanılır. Bunun için hatunlardan birisi o gün bir elinde demir bir şiş ve diğer elindeki **kavurga** ile evin damına çıkar. Damın üzerine elindeki şişle bir dikdörtgen şekli çizer. Onunla birlikte damın üstüne çıkan diğer hanım kavurgayı damın üzerine eker gibi yapar ve bu esnada, “Bismil lahirrahmanirrahim Allah’ım meselli ve Ali Muhammed. Allah hu tela İnşallah Nuri Muhammed ve İbrahim devleti ve uzun ömür ve beden sıhhati ver bütün komşulara âmin” der. Kavurgadan bir avuç evin bacasından aşağıya, bir avuç tavlanın, ahırın bacasından aşağıya, bir avuç **kible yönüne** doğru damdan aşağıya tarlalar niyetine havaya serper ve bereket diler. Havaya serperken ‘kurdun kuşun payı’ der. Bu uygulamayı bütün haneler yaparlar.

İran Avşarlarının Çarşamba Hatun uygulamasında damdan serpilene kavurganın ana maddesi ekmeğin de genelde yapı taşı olan buğdaydır. Ateş ve demir inanç sembolleri ile bütünleşmiş yapılan dualarla İslâmi bir mahiyet almıştır. Van kültür coğrafyasının Güney Azerbaycan’a uzanan Ilıçlı bölgesinde bir kısmı Kızılbaş olan Türklerin inançlarında da saçı vardır. Ancak bu inanç Ağrı bölgesinde yoktur.³³ Keza inanç kültürlerinde ekmeğe saçı olan Şebekler

32 Hacı Kadir Kadirzade-Türkan Kadirzade Arık, “Nahçıvan’da Çörek ve Çörek Pişirme ile İlgili Adetler ve İnanışlar” VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, 04-07 Ekim 2011, Bitlis

33 “İran’daki Ehl-i Hakları arasında gavit bulunmaktadır. gavit, tayfa arasında yenen lokmalardandır. İran Ehl-i Hakları arasında cemlerde ve ziyaretlerde verilen ya da yenen ikranlar üç ana başlıkta değerlendirilebilir. Niyaz, kurbanı ve xedmat ayrıca bunların hepsini içine alan genel bir terim olan nazr’da kullanılır. Niyaz, içinde Şükran; Kurbanı, kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılır. Kansız içerisinde başka yiyeceklerle beraber gavit bulunur. Hedmat, ser sopordan ya da oruçlardan sonra yenir” şeklinde bir bilgiler de vardır. Bunlardan gavit/kavut kavurgada olduğu gibi kavurulmuş buğdayın çıkarılmış unudur.

Göran cemaatinde bayanlar ceme giremezler. Mutfakta niyaz getirmiş olsalar da, sadece mutfak da hizmet verebilirler. Bir Göran erkeği cemden getirmiş olduğu lokmayı sadece kendi kızına ve eşine verebilir. Göran semahları erkeklere mahsustur. Semahta ney, def ve tambur bulunur. Göranlarda Semahlar, Kelam Havaları olarak geçerler. Belli başlı Göran semah havaları; Baba Tahiri, Cilah Şahi, Sultan Sencen’dir. Lokma olarak adlandırılan yenilir nesne meyve, şeker, pişirilmiş bir nesne ve bu arada ekmeğe de olabilir.

de bu bölgede değil çok daha güneyde Irak'tadırlar³⁴

Ekmeğin diğer nimet bilinen pirinç, mısır, fasulye yanında farkı bir adeta tabuluk durumu vardır. Fasulye tanesine basan kimse buğday tanesine bastığında duyduğu rahatsızlığı duymaz. Ekmek, un ve buğday arasında da inanç itibarı sıralaması bakımından un buğdaydan ve ekmek de undan daha fazla kutsi değere sahiptir. Karayların Orak Toyu'ndaki çelengin yapılmasında buğday başaklarının seçildiği hatırlanmalıdır.

Bir kısım Alevi inançlı Müslüman Türkler, defin esnasında mezarın içersine kilim serer, mezara yorgan yastık koyarlar. Bu uygulama "yerinde rahat uyu" anlamında mıdır? Bir kısım Alevi inançlı Müslüman Türklerde senede bir defa yapılan ve "mezar kaldırma" denilen uygulamada mezarlıklarda toplu yemek yenilir. Her aile kendi mevtasını ziyaret eder. Daha ziyade ölünün sevdiği yemekler hazırlanır, mezarlar onarılır ve bir kısım yemekler ve ekmekler mezar başlarında bırakılır.

Mezarlıklarında mezar başlarında yemek yeme işlemi eski bir Türk âdetidir. Daha sonraki dönemlerde İncil sahibi birkaç havari ve daha önceki birkaç nebi, bu uygulamayı yapmışlar. Türklerde ev ve bark, o dönemde de çok yakındılar. Barka gidip, un çorbası, çörek gibi kokulu yemekler yerlerdi³⁵.

Avaraklar'da bir babanın ölmesi halinde onun oğlu bulunduğu yerden çıkıp gelmeden o baba defnedilmez, oğlun gelmesi muhakkak beklenilir, defin

34 Şebekler tarikata girmek için de bir merasim yaparlar. Bu merasimde eşli olarak katılmak şarttır. "Bir Şebeğin bir şebekle kardeş olabilmesi için kardeş edineceği kimsenin de eşinin olması gerekir bu tören ruh ve cesetlerin birleşmeleri ve dördün bir olması ve birin de sır olması için yapılır. Daha sonra pirin yanına üç yaşında bir koyun ve kırk şişe şarap alınarak gelinir. Törende bir sığır kesilir ve eti köy halkına dağıtılır. Sonra seksen eren koyunu yemek için gelirler. Akabinde pir seksen ereni etrafına alır. Bu törene Şebekli karısı, arkadaşı ve arkadaşının eşi ile gelir. Bunların ellerine dört kadeh verilir, pir bir kaside okur ve böylece tarikata kabul töreni tamamlanır.

Şebeklerde Aralık ayının son gecesinde özel yılbaşı dini merasimi yaparlar. Bu törende pir özel bir odada oturur, rehber köy halkını toplar. Pirin bulunduğu özel odaya onar kişilik gruplar halinde girilir. Bu odanın Astana olarak bilinen eşğine yüz sürülür. Bu odada bulunan kandile yüz çevrilerek pirin önünde tekrar yüz yere sürülür. Pirin ziyaretine gelen her Şebek, yanında bir horoz, şarap ve 3 ekmek getirir. Rehberin bir işareti ile cemaat yüzüstü yere uzanır. Pir onların sırtlarını teker teker sıvazlar ve gülbank okur. Akşam yapılan bu merasimde gece olunca okunmuş bıçağı alan tıgci horozları tığlar. Daha sonra topu halde yenilen yemekte şarap içilir, bendir çalınır ve nutuklar söylenir. Bu merasime katılmamış olan Şebeğe, diğer Şebekler selam vermezler, Şebekten sayılmazlar, dışlarlar.

35 Sabahattin Güngör, Tasavvuf Notları II, Burhaniye 2008-9, <www.yasarkalafat.info>

daha sonra yapılır. Ölünün 3'ü, 7'si ve 40'ı yapılır. Kırk gün her Cuma ölünün ruhuna helva yapılır. Ölüm olmasa da cumaları helva yapılır. Rüyasında bir mevtasını gören Avarak pilav ve helva hazırlar dağıtır ancak bir parçasını saklar. Böyle hallerde pişirilip dağıtılan hiçbir şey değil sadece **helvanın** öbür dünyada ona hayrının dokunacağı inancı vardır. Nitekim ölen birisinin ismi anılır ise, onun ruhuna helva çalınır / Kavrulur / pişirilir.³⁶ Helvanın da yapı malzemesi **ekmek** de olduğu gibi büyük ölçüde undur.

Güney Azerbaycan Türklerinde yılın **son çarşambasında** eğirdek pişirilir. **Eğirdek** yağda kızartılmış **ufak ekmek** demektir. **Un helvası** yapılarak koku çıkarılır. **Yufka** ile doşap/Hoşap diye bilinen üzüm pekmezi karıştırılıp top halinde köfte yapılır. Buna **müçe** denir. Müçeler halka hayır işlemiş olma adına ikram edilirler. Gün batan zamanı/günün batış zamanında ağsakal/ak-sakal ve ağ pürçekler/ak pürçek yiyeceklerle donatılmış tepsileri ile mezersenliğe/mezarlığa giderler. Burada tepsi muhtevaları birbirine karıştırılır sonra oradakilerle birlikte yemek için paylaşılır. Bu karıştırıp birlikte yemek, birlik ruhu amaçlıdır. Bu uygulama insan insana yapılan bir nevi saçıdır.

Iğdır'da hastanın yanına tuz, kömür ve ekmek konur.³⁷ Derdi Bent Ana insan ve hayvanların tedavisinde **tuz, kül** ve **ekmek** kullanmakta, Dili tutuk, uyurken korken, vücudunda siğiller çıkan, çişini tutamayan, çok ağlayan, geç yürüyen çocuklar ile unutkan olan, nazar ve büyüden muzdarip olan kimselere yardımcı olabilmekteydi. Bu bulgulardan hareketle ekmek-sağaltma bağlantısını kurabiliyoruz.

Nitekim Türklerin eski inanç sistemi itibariyle **köpek** ve **davarlara** verilen **ekmek** ve **tuz** saçdırlar. Bunlar okunmakla İslâmî bir kimlik edinmişlerdir. Halk inançlarında bilhassa kırk döneminde hayvan ve insan yavrularının kırklarının karışabileceği ve bu halin hastalıklara yol açabileceği inancı vardır. Bu hali önlemek ve bu halden kurtulmak için çeşitli uygulamaların yapıldığını biliyoruz.

36 Kaynak Kişi; a.g.ş.

37 Zeynelabidin Makas, **Iğdır Kültürü**, Ankara, 2006, s.141

Harput'un sarılık ocağında yılın tedavide baş etrafında dolandırılan **ekmek** hayvanlara verilir.³⁸ Meker/Tıpkısı hastalığında da hasta Ocak'tan getirilmiş ekmeğin köpeğe verilmesi ile tedavi edilir.³⁹ Sütü az olan memelere uygulanan tedavide Anadolu'da bu arada Muş'un bazı yörelerinde ocaklı **bıçak**, **kül** ve **tuz** kullanılır ilgili duaları okur. Bıçağı yaranın üzerine "nazar kızım nazar tü tü tü" diyerek basar. Tedaviye gelen hastalar yanlarında bir miktar **tuz** ve **ekmek** getirirler. Tedaviden sonra bu tuz ekmeğin arasına konup dişi köpeğe atılır.⁴⁰

Karay Türklerinde eskiden belirli sıyıcılar/ağıtıcılar vardı. Bunlar ağıtıcılarını tabutlama sırasında söylerler, cenazeden sonra yaşlı evin halkı 7 gün evden dışarı çıkmazdı. Bu aile 7 gün boyunca yemek ve ekmek pişirmez yemek

38 **Sarılık Ocağı** Harput'un Gülmez Tepe mevki Sarılık Pınarı vardır. Burada ayrıca sarılık hastalığına iyi gelen Sarılık Pınarı vardır. Hasta ocaklılar tarafından okunur ve bu pınarın suyuyla yıkanmaları sağlanır. Pınarın suyu evlerde şifa verici olarak da kullanılır. Rifat Araz'ın tespitleri arasında ocaklılar tarafından hastanın iki kaşının arası bıçakla çizildiği, hastanın başında ekmek dolandırıp bu ekmeğin hayvanlara verildiği bu suretle hastalığın insandan, sağılacağı geçeceği inancı vardır. Ayrıca hastanın başına sarı bir yazma örtülür sarı bir taşın suyu hastaya içirilir, sarı taş delinerek hastanın boynuna asılır, yabancı sarı gülün kökü güneş doğmadan kaynatılıp suyu ile hastanın banyo yapması sağlanır. Sarı ipek kumaştan hastanın boyunca iplik çıkarılır bala karıştırılıp hastaya yedirilir. Sevilmeyen bir kimsenin idrarı ile kayısı şerbetinin karıştırılıp hastaya içirilir. R.Araz bu etkinlikleri Başkurtlardaki Köçürü/Göçürme Moğollardaki "dzulik gargahu" "göçürme ve Çevirme" ile izah etmekte XVI asırdaki Çağatay Türklerindeki uygulanan ve Babürname'de örnekleri görülen uygulamalarla benzerliklerini açıklamaktadır. Bütün bu uygulamalarda bir şekilde hastanın başı etrafında ekmek veya benzeri bir şey dolandırılıp sadaka niyetine verilir. O'nun irdelediği konular arasında Salur Kazan'ın kırk köle ile kırk cariyeyi oğlunun başında çevirerek azat etmiş olması da vardır.

39 Tıpkısı hastalığına tutulan kadına ocaklı okuyup üfledikten sonra ona, "yeni yavrulmuş olan köpeğin enikleri üzerine çocuğu yaşamayan kadının peştamalını silkin, şayet köpeğin enikleri ölür ise kadının çocukları yaşar. Zira köpeğin eniklerinin ölmesi Meker'in eniklere geçmesi anlamına gelir." Der. Meker'in anne sütüyle bebeye geçeceği inancından hareketle, anne bebeğini emzirmeden evvel ocaktan getirilmiş okunmuş bir ekmek parçasını köpeklerle ve okunmuş tuzu davarlara yalattırılır.

40 "Sürk ve Süt Ocağı Çetinkaya'nın Pazarönü köyündedir. Süt Ocağı'na memeyi tutmayan çocuklar götürülüp orada banyo yapılır. Sütü az olan anneler de ocakta okunmuş tuzlu su verir tedavi olacak hanım 7 gün bu suyu banyo suyuna katarak yıkanır. Hastalar ocakta okunmuş çakıl taşlarını ırmağa veya göle atarlar. Ocakta okutulmuş demir paranın bir miktarı ocakta bırakılır. Sirk, kellik hastalığı sabun ve su değişikliği, keder ve yaşlılıktan olur inancı vardır. Böyle hallerde ocaktan alınan suya bir miktar kil katılarak tedavi olunabileceğine inanılır. Tedavide ocaklı bıçak kül ve tuz kullanılır ilgili duaları okur. Bıçağı yaranın üzerine "nazar kızım nazar tü tü tü" diyerek basar. Tedaviye gelen hastalar yanlarında bir miktar tuz ve ekmek getirirler. Tedaviden sonra bu tuz ekmeğin arasına konup dişi köpeğe atılır. Ergin Doymuş, Her Yönüyle Kangal, Sivas, 1999 s.122

ve ekmek ihtiyaçları komşularınca karşılanırdı. Yas döneminde ölümün birinci gününde sıyıt ve ilahiler okunur et yenilmez. Balık, peynir, yumurta yenilebilir. Ölümün 7 si 30 u ve senesi yapılır. Sonra her ölüm yıldönümünde ölünün yakınları bir gün oruç tutarlar. Ölümün yedinci gününde kadın cenazesini kadınlar ve erkek cenazesini de erkekler dışarı çıkarırlar. Dışarı çıkanların sandalyeleri **ters** çevrilir. Bu sandalyelerin üzerine tuz ekmek ve taş konur. Ölünün definden evvel yattığı yere de taş konur. Burada bu ekmek ve tuz yakılır.

Ölü yatağının kaldırıldığı yere taş konulması inancı yukarıda da belirtildiği gibi Anadolu halkının diğer kesimlerinde de vardır. Ocağa tuz atılması geçmişlerin görünmeyenlerin ruhlarını mutlu edeceği inancı ile ilişkilendirilmiştir. Ekmek, yağ, kokusu makbul kabul edilmiş ve fakat ekmeğin yakılmasına pekiyi bakılmamıştır. Ekmek ve tuz daha ziyade sadaka niyetine muhtaçlara verilir.

Hamse Türklerinde Defin için mezarlığa götürülen tabutun önü sıra giden bir kimsenin elinde bir sini ve sinide kelle gant / kesme şeker olur. Buna “**vercenaz**” veya “**ölü şirnişi**” denir. Bu şeker cenazeye gelen cemaate dağıtılır. Defin için mezarlığa giden halk cenaze evine dönünce hazırlanan cenaze yemeğinden yerler. Bu, çok kere çeşitli yiyeceklerden oluşan bir yemektir. Bu uygulamaya “**helallik alma**” denir. Bu uygulama Anadolu Türklerinde de vardır. Değişik isimlerle alınır. Bunun “**Ölü Aşır**”, “**Ölü Yemeği**”, “**Ölü Lokması**”, “**Ölü Ekmeği**” isimleri vardır.⁴¹

Karay Türklerinde yas evinde yakın akrabalarından erkekler yaşlılar öncelikli olmak üzere alçak sandalyelerde başları örtülü olarak otururlar. Yas evinde akraba sayısı kadar mum yakılır. Cenaze evinde kadın erkek okunmuş şaraptan ve ekmekten birer yudum içer birer lokma alır. Şarabın son damlalarına dua okunur.⁴²

Anadolu'nun bazı kesimlerinde “can suyu” anne ve baba tarafından çocuk dünyaya gelince çocuk yıkanırken dökülür. Anne veya baba ölünce çocuk o suyu onların son yıkanmalarında onlara döker ve helallik ister. Can suyu yeni dikilen fidana dökülen ilk su için de denir.

41 Sedat Veyis Örnek, Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara 1971.

42 Yaşar Kalafat, “Karay Halk İnançları I”, Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I.C. Berikan, Ankara 2007 s.189-197

Suya, tuza ve çörek otuna okumak Anadolu İslâm Türk halkın inancında da vardır. Daha ziyade mevlit ve hatimlerde bunlar hocaların önüne konularak yapılır. Okunmuş ekmek veya benzeri şeylerin yedirilmesi ak büyü veya zihin açıklığı için yapılır.

Diğer tarafta Osmanlı resmi devlet adabında şehzadelerin Kılıç Kuşanma Merasimlerinde olduğu gibi merasim dualanırken kılıcın bulunduğu masa üzerinde su, tuz ve ekmek de bulundurulurdu.

Hamse Türklerinde “Helallik Almak” merasiminin ertesi günü “Salahlaşmak Toplantısı” yapılır. Bu toplantıya ölü sahibi akrabalarını çağırır. Bu toplantıda yas merasiminde nelerin yapılacağına karar verilir. Yapılacak yemeğin miktarını cemaatin çokluğu tayin eder ve buna göre hayvan kesilir. Çörek/ekmek için alınacak unun miktarı da burada belirlenir.

Karay Türklerinde başsağığına, taziyeye giden şahıs mendilini tabutun üzerine koyup kaldırır. Sonra evine dönünce ellerini ve mendilini yıkar⁴³. Cenaze sahiplerine bir dostluk ve yakınlık gösterisi içerikli olan bu uygulama bize göre aynı zamanda ruh koku bağlantılı olmalıdır. Tabuta mendili koyan kimse kokusu ile vedaya gelenin kim olduğu anlatmış olur. Ancak vedadan sonra yıkanmak suretiyle adeta göçen kimse ile ilişkisini kesmek istemiş olur.

Karay Türklerinde başsağığına taziyeye giden şahıs mendilini tabutun üzerine koyup kaldırır. Sonra evine dönünce ellerini ve mendili yıkar⁴⁴. Cenaze sahiplerine bir dostluk ve yakınlık gösterisi içerikli olan bu uygulama bize göre aynı zamanda ruh koku bağlantılı olmalıdır. Tabuta mendili koyan kimse kokusu ile vedaya gelenin kim olduğu anlatmış olur. Ancak vedadan sonra yıkanmak suretiyle adeta göçen kimse ile ilişkisini kesmek istemiş olur.

Mezarlıktan döndükten sonra el yüz yıkamak Anadolu Türk kültür coğrafyasının diğer halklarında da vardır. Bazı yörelerde defin için gidilen yoldan değil de farklı yollardan evlere dönülür. Bazı yörelerde de cenazenin kapıdan değil pencereden çıkarıldığı olurdu.

43 -Yaşar Kalafat, “Karay Halk İnançları II”, Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları I.C. Berikan, Ankara 2007 s.189-197

44 -Yaşar Kalafat, “Karay Halk İnançları II”, Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları I.C. Berikan, Ankara 2007 s.189-197

Hamse Türklerinde Yas ekmeği / Yas yemeği / Helalleşmek Yemeği Perşembe günü verilecek ise gece yemeği verilir. Yemek Cuma günü verilecek ise öğlen yemeği verilir. Bu görüşme toplantısında yemek ikramı pek olmaz çay veya acı kahve verildiği olur. Yakın çevrede olanlar bizzat uzakta olanlar yazışma ile davet edilirler. Yasa uzaktan gelenler evlere bölüştürülürler, buna “cövge” denir. Yöreden merasimden evvel kuran okuyanlar merasimin sonuna kadar hatim indirirler. Yemeğini yiyen taziyeci yas evini terk eder. Zira Cuma günü öğleden sonra orada kalan kimse Pazar gününe kadar yas evinde kalmak zorundadır. Cumartesi günü ölüm nedeniyle gelen sıladaki yakınlar izin alıp evlerine dönerler. Cenazeden geç haberdar olanların yemekli ağırlandırmaları ölünün 40. gününe kadar devam eder. Yasa gelenler için düzenli olarak yemek hazırlanır. Taziyeye gelen misafirler yas evinin ağsakalına “**Yas Parası**” verirler. O da bu parayı ev sahibine verir. 40’ın çıkmasına birkaç gün kala akraba ve komşular Yas evine renkli kumaşlar getirirler. Buna “**kara açmak**” denir. Böylece yaşlılar yastan çıkarılmış olurlar. Renkli kumaşlar “kara” olmayan kumaşlardır. Kara açma, karaları atıp alları giyme Türk kültürlü halkların renk kültürünün inanç köklerini göstermesi bakımından önemli bir bulgudur.⁴⁵

Anadolu yastan çıkarma kadınların yakınları tarafından “**Yas Hamamı**”na götürülmeleri ve erkeklerin de “**Yas tıraşı**” yaptırılmaları şeklinde olur. Anadolu’da yas rengi karadır. Kara Açmak’la, ölümü temsil eden karalar çıkarılıp onlara hayatı, canlılığı simgeleyen normal elbiseler giydirilmiş olunur. Yaslı aile de kara olmayan bir kumaş alarak akrabalarına verir ve böylece “siz de yastan çıkın” demiş olur. Mevtanın 40’ı Perşembe veya Cuma günü yapılır. Kırkının yapıldığı gün öğle veya akşam yemeği verilir. Gelen ilk bayram “**Kara bayram**” olarak bilinir. Yas için son arama Yas Bayramında yapılır.

Karakeçililer Türkmenlerinde helva, bayram akşamları ve ölümün 7’sinde yapılır. **Helva** “acıyı dağıtmak” için verilir. Ancak ölümün öldüğü gün helva verilmez. O gün sadece **ekmek** verilir. Başsağılığına gelene “güle güle” denilir. Ancak “yine buyur” denilmez. Ölü evinden çıkmadan evvel, ölünün en yeni ayakkabısı muhakkak işlek bir yolun ağzına konur. Birçok evde ise ayakkabıların uçları dışarı gelecek şekilde evin eşiğinin dışına konur. Ekmek

45 Yaşar Kalafat, *Türk Halk İnançlarında Renkler*, Berikan, Ankara, 2002

bu konumu ile adeta tatlı ile acının geçiş noktasında, tatlı ve acıyı bir arada temsil eder.

Esasen Karay'larda ekmeğin inanç içerikli yerini belirlerken, belki de evvela Yahudi inancının genelinde ekmeğin yerinin belinlemesi gerektirdi. Bu türden bir açılım Türklerin mensubu buldukları diğer dinlerin geneli için de aynı uygulamanın yapılmasını gerektirecekti. Bu durum ise "halk inançları" sınırını aşmak olacaktı. Bununla beraber Karaylığın Yahudilik içerisinde özel konumunu dikkate alarak Yahudilikte ekmek konusuna da kısaca açıklık getirmek istiyoruz.

"Yahudilikte, yenilmesi ve içilmesinde bir sakınca bulunmayan yiyecek ve içecekler için **Koşer** veya **Kaşer** tabiri kullanılmaktadır. (...) Yahudilikte koşer kabul edilen yiyecekler ve içeceklerin bir kısmı özel gün ve bayramlarda yenilmesi içilmesi gerektiğinden kutlamanın bir aracı durumundadır. (...) Konulan kurallar insana birtakım faydalar sağlasa da asıl faydası ruhidir. (...) Yahudi, engel olarak tanımlanan gıdaları yemek ve içmekten uzak durmanla yükümlüdür. (...) (Özel gün ve bayram kutlama ziyafetlerinde bulunan yiyecek ve içecekler kutlamanın bir parçası durumunda olduklarından kutsal yiyecek ve içecekler konumundadırlar. (...)⁴⁶ Bunların arasında tahıl ve tahıl ürünleri de vardır.

Purim Bayramı ziyafet sofrasında et ve ekmek mutlaka bulunmalıdır. **Pesah Bayramı**'nda **seder tabağındaki** yiyecekler çoğunlukla bitkiseldir.⁴⁷

Yahudilikte kutsal kabul edilen Tahıl ürünleri, bitkisel yiyecekler arasında; buğday, arpa, bakla, mercimek, darı çavdar, zeytin, badem, nar, adanotu olarak bilinmektedir. Bunlardan buğday gibi bazıları kutsal toprakların ürünleri oldukları için kutsal kabul edilmektedirler. Buğday unu ve zeytin yağının kutsiyet itibarı daha fazla olup bu iki besin maddesi saç olarak da kullanılmışlardı.⁴⁸

⁴⁶ Sami Kılıç, "Yahudilik'te Kutsal Yiyecek ve İçecekler", *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Uluslararası Sempozyum, 18-19 Şubat 2012, Ankara*

⁴⁷ Sami Kılıç, a.g.y.

⁴⁸ Sami Kılıç, a.g.y.

Şabat yemeğinde birinci ziyafet olarak bilinen seuda'da sofradaki diğer yiyeceklerin iki halot/ekmek bulunur bu iki ekmek örtülür ve örtü dua ile kaldırılır. Şabat sabahında da sofrada şarap ve ekmek bulunur.⁴⁹

Pesah Yahudi bayramında da ekmekle ilgili özel inançlar vardır. Bu bayram süresinde doğal ve mayasız olan her türlü yiyecek yenilmelidir. Ekmeğin mayasız olması gerektiği inancı Hz. İbrahim'e gelen ilk misafir üç meleğe mayasız ekmek ikram edilmesinden kaynaklanmaktadır. Mayasız ekmeğin izahı ile ilgili başka inançlar da vardır⁵⁰.

SONUÇ

Ekmek Türk kültürlü halklarda sadece sıradan bir yiyecek değil aynı zamanda kutsalla da ilişkilidir. Ekmeğin bu özelliğini onun buğday ve un gibi dönemlerinde ve simit, kete gibi çeşitli isimlendirilmelerinde de görülebilmekteyiz Ona bu özelliği veren onun tarihi arka planı bulunmaktadır. Ekmeğe yüklenen bu kutsiyet, oklava, merdane, elek, sofr a bezi gibi onunla ilgili etnografik nesnelere de az çok yüklenilmiştir. Türk kültürlü halkların dillerinde isminin ekmek veya nan olmasına bakmaksızın, bu nimetin sözlü kültürde verdiği mesaj değişmemektedir. Ekmek veya nan anlayışı inanç bakımından aynıdır değişen ana dili farklılığıdır. Ekmeğin Türk kültürlü halkların arasındaki bu özelliği ana dil farklılaşmasında olduğu gibi din farklılığına rağmen de ortak payda olma özelliğini koruduğu görebiliyoruz. İsevî Türklerle Muhammedî Türkler arasındaki ekmek merkezli bu halk inancı ortaklığı Musevi inançlı Türklerde de bu cümleden olarak Karay Türklerinde de görülebilmektedir.

49 Sami Kılıç, a.g.y.

50 Sami Kılıç, a.g.y.